

M 7769:1-8

Landskap:	Småland	Upptecknat av:	Blenda Andersson
Härad:	Allbo	Adress:	Skörda, Vislanda sn
Socken:	Vislanda	Berättat av:	----
Uppteckningsår:	1941	Född år	1880 i Vislanda

Brytegitte och skäktegille år 1887 (HC 7)

(Självbiografi)

Då far och mor hade bestämt vilken dag "hören skulle brytas" (linet skulle bråkas), fick jag gå och be "brytekarlar". Jag skulle då gå till Petter i Kringehall, Johannes i Kojtet, Nils i Brostugan, Moqvist i Halland, Gustav i Ledhuset, Bengt i Slättäng och Sven. Då jag kom till dem, skulle jag hälsa från far och mor och be att de skulle vara snälla att komma till oss och bryta. Alla svarade genast "ja" utom Bengt i Slättäng, som var ute i "täppet" och plöjde med ett par kor. Han svarade: "Ja vet inte, om ja har ti, ja har så mötet å ploa. Hå dags sa du ja skulle kömma?", frågade han. "Klockan 4 på e m", svarade jag. "Då ä dä ju snart kvällä, så ja kömma väl", sade Bengt. "Tack", svarade jag och neg.

Till brytegitte hade mor bryggt maltöl till "brytedricka", och hon hade bakat fint bröd och gjort hålakakor, och han hade bakat vörtlimpor. Dessutom hade hon bakat flera sorters pannkakor såsom ost- risgryns- och morotspannkakor. Den senare sortens pannkaka hörde enligt gammal allmän tradition speciellt till brytegitte. Och hon hade bakat flera pannkakor av varje sort, för att de skulle räcka både till brytegitte och skäktegillet. Dessutom hade hon bakat 2 rundskäppor fulla med vetebullar, kringlor och skorpor. Och hon hade kokat 2 stora tennfat fulla med sötost.

Då brytekarlarna kom, hade mor kaffebordet dukat. Alla kom på "klockslaget". De bjöds att sitta kring kaffebordet, mor krusade och bad dem doppa av kakorna. Och far hade brännvinsflaskan på bordet och gav dem ett par "brytesupar", som de slog i kaffet, för de tyckte bäst om att dricka kaffegök. När brytekarlarna hade druckit kaffet, bjöd mor dem på en bricka var sin "hannamat", som utgjordes av ¼ kaka fint bröd, en smörbit, en ostskiva, en korvbit och en stor bit morotspannkaka och en bit risgrynspannkaka. Och så satt hon fram ett par glaskaraffiner fulla med "brytedricka". Somliga av brytekarlarna åt av sin "hannamat", men de flesta lämnade den kvar och tog den med sig när brytegitte var slut.

Så reste far sig från bordet, och så gick de bort till "bastan" och började "bryta". Somliga av brytekarlarna hade egna "brötor" med sig, varpå de "bröt" (bråkade) linet. Då linet var lagom "rötet", togs det upp och lufttorkades, varefter det insattes i "bastan", där man eldade för det i några dagar, tills det blev lagom "brytetorrt", så det gick lätt att "bryta". När brytekarlarna "bröte", skulle det vara en "bastekärring" till att bära ut lin till dem i "basteskjulet", så fort de "bröte". Min syster Martina var bastekärring denna gång, som min skildring berör. Mor skickade mig till bastan med äpplen, som jag skulle bjuda brytekarlarna. Och sedan stannade jag hos min syster. Oh vad det var roligt då karlarna bröt! Det knastrade och brakade i linet när det bråkades, och efter en liten stund var ett "handmål" färdigt, vilket vreds ihop och stoppades i en säck. Så tog man ett nytt fång av

det varma linet och fortsatte att "bryta". Dammet stod som tjock rök omkring karlarna, och de arbetade vid var sin bröta så att svetten rann. När det blev mörkt, hängdes en lykta i taket i "basteskjulet", som spred sitt matta sken över de av damm och svett sotiga brytekarlarna. Detta var en idyll från en gången tid, som troligen aldrig återkommer.

Då allt linet var brutet – det var 20 krakar lin det året – sattes "hörsäckarna" in i den uppvärmda bastan, och så gick de upp till gården. När de kom in, hade mor bordet dukat, och så bjöd hon dem att sitta till bords. Först serverades kål och kokt sovel, därefter kött, korv och stuvade ärter. Därpå "vitgröt" (risgrynsgröt), fruktsoppa, ostpannkaka och sötost. Efter maten framsattes kaffe och kakor. Under måltiden bjöd far på en "brytesup" till varje rätt, och innan de gick hem fick de gökar (brännvin blandat i kaffe). När de åt av gröten, försökte de rimma för gröten och en av dem sade:

Tack för vi fått gå hit och bryta

Måtte bröd och sovel aldrig tryta!

Brytekarlarna fick ingen kontant betalning för att de hjälpt far att bryta, utan endast undfågningen. Arbetet räknades allmänt som ett "bytesarbete", som ingen tog betalning för. Grannarna som bodde omkring oss brukade låna bastan av far när de skulle bryta sitt lin. Och den som lånat bastan brukade ge mor en "hannamat", för att vi skulle få smaka av deras brytegille. Denna "hannamat", som vanligen utgjordes av bröd, ost, smör och morotspannkaka, och som mor delade till oss alla, utgjorde ersättningen för lånet av bastan.

Skäktegille

Följande dag, då linet var brutet, hade mor bett några grannkvinnor komma till sig och hjälpa till att skäkta. Dessa var Sventa Maria, Sjölanders Brita, Märta i Slättäng, Stina i Halland, Mia i Brostugan och Sven Anderssons Ingrid. Allesamman kom i daggroningen på morgonen, och var och en hade en "skäkestol" och ett "skäkteträ" med sig, som de satte på gården innan de gick in. Mor hade kaffet och frukosten färdig, så de fick genast sätta sig kring det dukade bordet. Mor var nyter och förekommande och krusade och bad "skätekärringarna" (när en yngre eller äldre kvinna skäktade, kallades hon skätekärring) att de skulle äta och "hålla te godo". Och alla åt synbarligen med god aptit och berömde mor för det goda kaffet, de goda kakorna och den goda maten.

Far hade berett plats och satt säte till skätekärringarna i "sjuareladan", där de fick sitta medan de skäktade. Och syster Martina gick efter en "hörsäck" i bastan och bar dit, och så delade hon ut ett "handmål" av linet till var och en. Alla böste och skäktade med sitt skäkteträ på det bråkade linet, som de med vänstra handen höll på skäkestolen medan de böste, så skävorna yrde och dammet stod kvävande omkring dem. Då de hade skäktat en stund, nyckte de sin hörlock och lade tågorna jämna, och sedan skäktade de igen tills hörlocken var ren och fri från tågor, då de lade den ifrån sig, och började skäkta på ett nytt "handmål". Då "hörsäcken" blev tom, hämtade Martina en ny säck. Den som fick det sista handmålet i en säck, fick "lyckolocken" eller "sonalyckan", sades det.

Både på förmiddagen och på eftermiddagen kom mor ut till dem med kaffe. De blev så glada då mor kom med kaffebrickan. Det betydde ingenting för dem, att de var överhöljda med damm och skäktefall. Det plockade de blott av på armar och händer, och så tog de förklädessnibben och torkade sig ett slag om munnen. Sedan drack de kaffe och doppade kakor med förtjusning, och

drack både tvåår och tretår. Jag var med ute hela dagen och skäktade. Jag hade en liten gammal skäktestol och ett litet skäkträ, som far gjort till småflickor. Gummorna pratade hela dagen, som skäktekärringar brukade göra. De talade om gamla och nya händelser, om giftermål, lyten och allt möjligt. Då pratet gled in på en osedlig historia, sade Brita i Slättäng: "Små grytor har också öron!". Jag förstod vad hon åsyftade, att jag inte fick höra det, men jag låtsades inte därom. Så sade syster Ida till mig: "Gå du in till mor. Hon behöver nog få lite ved inburen!". Jag gick, och gjorde som hon sade.

När jag kom tillbaka, sade Sven Anderssons Ingrid: "Ja har hatt döalyte, så ja vet hur då känns å dö. Då va sådant så, där dro o stack i varenda lem o så tappade ja annen. När mor va mä me, så hon far dö, då var därför ja feck döalyte. Ja hade då lytet i mönna år, men sen feck mor veta, att hon skulle ge me likvatten, som di tvättat ett lik mä, så ja inte veste om, att åv då skulle hon ge me på ny, nedan o prim. O då botade mett döalyte, så sen har ja inte känt å't. O ja har hört sen, att likvatten botar mönna sörters lyte." Så sade Mia i Brostugan: "Min äldsta here hade ormalyte. Ja feck si en orm på lagårdsgårän när ja va mä heän, o ja ble så räddä för ormen, men ja slo ihjäl an mä en stake, o sen gömde ja den. Men när heän va bleen te, hade han ett stort lyte på den ena käften (kinden) som likna en orm. Men ja brände opp ormastakan, som ja slo ormen mä, o sen to ja askan o la i vann, o så smorde ja mä då vannet på lytet på heren, o lytet försvann precis som då vatt stroket bört."

Så började en annan att berätta sin erfarenhet om lyte, men sedan gled samtalet in på kapitlet om "maran". Då sade Sven Anderssons Ingrid: "Då ja va ongä red maran me om nätterna, o då va då värsta ja har känt. Hon lå över me så tung som en sandsäck, så ja vant inte röra en lem, o sen grep hon me om strupen så ja holl på å kvävas, o ja hörde så väl när hon bå kom o geck om nätterna. Men en natt när hon skulle strupa me, hogg ja mä munnen i henna fingrar o bet så bra ja orka. Men ättä då så slapp ja henne. Men när hon sluta om nätterna å ria me, så va ja så matt, så ja orka inte röra me, o ja svettades då hon re me, så ja lå som ja ligget i en vannpöl." Allesamman av skäktekärringarna hade något att berätta om maran, men sedan tog ämnet slut. Då sade någon: "Har ni hört att Holmens dotä ska gefte om se?". Jo, det hade de. Men då sade den språkföriga Ingrid: "Va då va ynklit mä henna första gefte! Ja, då va ju inget fel mä karen, för han va bå rik o grann o nykter o ordentli, men si han hade vatt förlovad mä en lappflecka, då han va i Norrland ve banbygge. O hon visste att han gefte se, fast han inte skrivit dä te henne. Då va därför då spökade sådant ve deras bröllop, o sen va då ju en stor orm i köket bröllopsdan, som de inte vonne döda, o han for där på höllorna överallt bland faten o tallrikarna, så di som va i köket va rent förskrämda. Då har pian talat om. När di sen hade vatt gefte i sex veckä, geck di nygefta te nattvarden, o när di sen hade lagt se på kvällen böste då så förskräcklit på fastedörana. Då sa han te pian, att hon skulle sti öpp o yppna. Men när hon öppna dörana, såg hon ingen mänska. Men sen va då omöjlit för henne å stänga dörana, utan hon sto där o krabbade en lång stund, men då geck ändå inte för henne å stänga. Då sa hon te di nygefta, som va henna husbonnafolk, att hon vant inte stänga dörana. Då steg han öpp o sa te pian: 'Va du ä bleen dummä som inte kan stänga dörana!'. O då han kom ut i fastan, vant han genast stänga den, o sen geck han in me däsamma o lae se, men då to han sitt sista annatag. Si, då va kan veta, lappfleckan som döda han mä ett trollskott. Hon ville kan veta hämnas för han sveket henne. Men hon hade ingen makt te å död'an, förrän han hade begått Herrens nattvard te me sin brud. Då har ja hört kloka Johanna se", sade Ingrid till sist.

Då skäktekärringarna hade skäktat tills det började skymma på kvällen, gick de in och tog sina hörlockar med sig, som de skäktat på dagen. Den som hade skäktat mest hörlockar var Mia i Brostugan. En vanligt duktig skäktekärring brukade skäkta cirka 10 skålpund välskäktat lin på en dag. Men då min syster Ida var fullväxt, välskäktade hon ända upp till 16-18 skålpund. Min mor brukade alltid "punna" linet, dvs lägga det i buntar om 1 pund i varje bunt, på kvällen samma dag som linet var skäktat.

Då skäktekärringarna hade ätit kvällsmaten och prisat mor för den "goa gröten o för den välsignat goa ostpannkakan o sötosten, som var så nyteligt å få småka", frågade mor dem vad de skulle ha vardera i dagspenning. "Ja, vi får väl 3 daler (50 öre) som vanligt", svarade de. När mor hade betalat dem, fick de en hörlock vardera till att spinna till tråd. Att skäkta lin räknades ej som bytesarbete, och därför skulle en skäktekärring ha dagspenning. Detta var det sista skäktegille som jag minns att mor gjorde. Därefter fick vi systrar ensamma skäkta linet. Den gamla seden att bryta och skäkta lin för hand upphörde med utgången av 1800-talet.

Upptecknat av Blenda Andersson i Skörda, Vislanda sn

1941